

KERTBENY KÁROLY KÖNYVÉSZETI TÖREKvéSEI.

ABAFI LAJOSTÓL.

— Második, befejező közlemény. —

Ugyanerre a témára visszatér két nappal utóbb, közben vett levelemre adott kimerítő válaszában, megemlítvén, hogy *Thewreuktól* kevés értékű adalékokat kapott, és hogy egyedül *Szabó Károly* és *Ráth Károly* azok a tudósok, kik folyton becsesnél becsesebb adatokkal tisztelik meg.

Azután pedig Magyar Könyvészet célját, lehetőségét és jövedelmezőségét fejti ki. »Magyar nyelvű Magyar Könyvészetnek — úgymond — alig van keletre kilátása, legfeljebb 300 példányra, kivált, ha az betűrendben van és csak a jelen századot öleli fel; mert azok a könyvek, melyek a nemzet tömegét érdeklik, annyira ismeretesek, hogy azokhoz nem kell könyvészet, a publicatiók többi öt hatodrésze a nagy közönségre nézve semmi érdekléssel nem bír, s annak mindegy, akár léteztek azok a könyvek, akár nem; ezek csakis az irodalombarátokat és kutatókat érdeklik, s ilyen hány van Magyarországon! Az ily könyvészet tisztán a könyvárusoknak szolgálna, akik 60 év óta lusták voltak arra, hogy ilyent maguk teremtsenek; a nagyközönségnek, még az előkelőnek is, az ilyesmire semmi érzéke.

Ez irányban elég tapasztalatot szerezvén, fordítottam egyet a dclgon. A többi Európának van körülbelül 5000 nyilvános könyvtára, és legalább ugyanannyi elsőrangú magánkönyvtára. Ezek eo ipso megszereznek minden könyvészeti és lexikális művet.

Én tehát németül szerkesztem művemet, s ellátom azt gazdag életrajzi és történeti jegyzetekkel, hogy minden még oly jelentéktelennek látszó munka részére figyelmet, világirodalmi érdeklődést keltsek. Továbbá nem adok alphabetikus monoton katalogust, hanem szervesen tagolt osztályokba való csoportosítást, mi által könnyebb áttekintést nyujtok, és mint valami irodalomtörténet, pszichologiai érdeket keltek fel.

Erre a belátásra még sok évi gyakorlatból merített körülmény által is jutottam. 20 év óta gyűjtök és már vagy 60,000 könyvcímem van. De minél tovább gyűjtök és rendezek, annál

ijesztőbben sejtem, mi minden *kell* hogy hiányozzék nekem, mely hiányokat azonban csak a hézagokból látom, a melyek kitöltésére se módom, se képzelhető alkalmam.

Ezek a hiányok azonban még a legcsekélyebb bajt okozák. A fődolog az, hogy 60,000 czimnek a feldolgozásával, kivált a tervezett egységes szerkesztés és jegyzetbőség mellett, az ember *sohasem* lesz sajtókész s örökön mutatkozik hiány.

Ellenben, ha a munkát szakok szerint felosztom, a lehető teljességet sokkal könnyebben érhetem el. Ha pl. a hellen vagy héberből való fordításokat összeállítom, akkor, némi jóakaratot feltételezve, *Télfy*nek vagy *Ballagín*nak könnyű lesz kijelölni azt, a mi figyelmemet elkerülte, előttük, specialisták előtt pedig ismeretes.

Ez által a publicatio is meg lesz könnyítve. Ha egyszer csak az első füzettel előléphetek, akkor az egész vállalat biztosítva van. A ki az első füzetet megveszi, az minden továbbit is megrendeli, mert már az első felkölté az érdeklődését, mivel valami kerek egészet lát abban, holott az ABC rendszer mellett az *A* és *B* betű magában — mutatványok — merő képtelenség lenne, a mely értelmet csak akkor nyer, ha A—Z-ig kész az egész mű.

Továbbá a mi munkánk is rendkívül meg lesz ez által könnyítve. Ön pl. egyelőre csak a fordítások címét keresné ki, s ezek közül is csak bizonyos nyelvbeliéket. Az alatt időt nyerünk a tovább gyűjtésre; az első füzet folyton csinál propagandát, a vevők s az adatok egyre szaporodnak, s az utóbbi kötetekbe talán még a jövőt is, az 1864., talán 1865. évet is belefoglalhatjuk, szintugy mint a pótlékokat az első osztályhoz.

Egy előnye van az alphabetikus rendezésnek: a könnyebb keresés. Ez előnyt csak a könyvárusok kívánják és talán a magyarországi vevők nem irodalmilag érdeklődő része; de külföldön senki. Hiszen itt nem *keres* senki magyar könyveket; itt csak informálódni akarnak, vajjon a magyarok minő irodalommal bírnak. Ez pedig a csoportos elrendezés mellett sokkal inkább szembetűnő, mint az alphabetikus monotonia s a legheterogenebb címek fárasztó össze-visszája mellett, a melyek semmi szellemi összefüggést nem sejtetnek. De az alphabetikus rendszernek amaz egyedüli előnyét is pótolni lehet az által, hogy végül a szerzők és könyvczimek repertoriumát adjuk.

Higgye el, tisztelt barátom, nekem, a ki 20 év óta ezen feladat fölött töröm az eszemet és számtalan éjet töltöttem álmatlanul, hogy ezen óriási vállalat létesítésének lehetőségét felfedezzem, higgye meg, hogy csak úgy létesíthető és kettős irányzatának megfelelően egyedül úgy, hogyha a mű tudományosan és rendszeresen életbe lép, nemcsak mint katalogus Magyarország részére, hanem a világirodalomra nézve mintamű gyanánt, buzdításul az oroszok, lengyelek, csehek, szerbek, dánok, svédek, hollandusok s egyéb kisebb nemzetiségeknek, hogy saját könyvészetükkel hasonló teljességgel s az anyagnak ugyanoly világos felosztásával a magyar mellé sorakozzanak. Nem szabad itt a németek és francziák könyvészeti modorára gondolni. Ezeknél egészen más feltételek érvényesülnek; könyvészetük csak hazai célra készül, a XVII. század óta rendszeresen folytatják azokat, s évről évre kiegészítik s azoknak tényleg nincs is más feladatuk, mint az irodalombarátnak a keresést megkönnyíteni, s erre az alphabetikus egyenes út csakugyan a legzűlésebb!

De *magyar* könyvészetnek még sokkal mélyebb és szellemibb irányzata is van: az egész világot meglepő és meggyőző tükörnek kell lennie, hogy ez az elszigetelt, rokonnélküli kis nemzet századok óta mily nem sejtett szellemi életet élt, — sokkal (és arányítva a németek és szlávok lélekszámához és előnyösebb helyzetéhez) igen sokkal gazdagabb szellemi életet, mint a monarchiának bármely más nemzete. Ebből a tényből kell, hogy Európa következtetésképen azt a domináló tudatot meritse, hogy a monarchia összes népei közt legnagyobb létjoga van a magyarnak, ki ennél fogva nemcsak történetileg is politikailag, hanem szellemileg is jogos és hivatott arra, hogy a többi népfajok fölött hegemoniát gyakoroljon, és hogy végül Ausztriának súlypontja történetileg, politikailag s szellemileg nem Ausztriában, hanem Magyarországon, nem Bécsben, hanem Pesten van, és nem *Schmerling*, hanem *Deák* által van képviselve. Ez az én vállalatom titkos hazafias irányzata.

Ha ezen szép és nemes feladatban Ön társam akar lenni: én becsületesen s önfeláldozóan nyujtom kezemet! — Megosztom Önnel egyenlő részben úgy a becsülést mint az anyagi hasznot. Megnevezem Önt mint társszerkesztőt, nem mint egyszerű munkatársat, — minden áldozatra Ön iránt kész vagyok; szóval: min-

dent meg akarok tenni, a mi tehetségemben áll. Viszont Önnek állhatatosan, következetesen, bizalommal és munkásan kellene hozzám szegődnie, mellettem állnia; nekem úgy kellene Önben bízhatnom, mint Ön bennem bízhatik!

Ha Önnek 1000 forintnyi előleges tiszteletdíjt felajánlottam, úgy azt meg is kapja, csak a módozatokat és terminusokat kell megállapítanunk, hogy szavamnak ura lehessen. Azonkívül a kiadótól nyerendő tiszteletdíj negyedrésze Önt illetné; *Schäffer* a 9 kötetért 18,000 frankot, kötetenkint 500 tallért szerződésileg biztosított, de én saját kiadás utján, vagy más kiadótól többet remélek kaphatni.

Ezek után határozott választ kérek: 1. Az Akadémiának adja-e Ön művét, és minő feltételek alatt? 2. Vagy teljesen elfogadja-e ajánlatomat. 3. Vagy az Akadémiának adja-e művét, de abból nekem kiszedi egyelőre az összes fordításokat és nyelvműveket?

Külön csomagban küldök Önnek néhányat műveimből, és csatolom könyvészetem első 22 osztályából annyit, amennyit estig elkészíthetek. Teljesen kész az »*Ó-magyar népkönyvek névtelen idegen forrásokból*« jegyzéke, 128 szám, köztük mintegy 30 kiegészítendő cím. Ezt a jegyzéket másolja le és menjen el *Toldy*hoz — de ne is sejtse se vele, se mással, hogy számomra gyűjt! — tőle legtöbbet tudhat meg, sokat a Múzeumban is *Mátray*tól s az Akadémiában *Budenzt*ől. Legegyszerűbb, adassa elé az összes XVI. és XVII. századbeli nyomtatványokat és jegyezze ki a hiányzó nyomtatási helyeket, kiadókat és lapszámokat, valamint azt is jegyezze fel, mely könyvtárban található az illető mű.

A többi osztályokkal másokhoz fordulhat: a finnel *Hunfalvy*hoz és *Fábián*hoz; a törökkel *Vámbéry*hez; a héberrel *Balaghi*hoz és levélben *Kámory*hoz; a göröggel és latinnal *Telfy*hez. *Czuczor*hoz s egyéb philologusokhoz. Ha ügyesen hozzáfog, az egésznek néhány nap alatt elvégezheti. Végül szedje ki saját művéből az összes idevágó czédulákat. Az első 22 osztály ügyében kifejtendő fáradozását egészen önállóan, külön munka gyanánt, fogom díjazni. A többi osztályokat napról-napra elfogom küldeni, s Ön ugyanabban a rendben juttassa azokat hozzám vissza.«

A nagy ékesszólással előadott tervet helyeselve, elfogadtam *Kertbeny* ajánlatát s igyekeztem minél gyorsabban kiegészíteni

az egymást követő jegyzékeket s a mellett teljesíteni sok megbízásait, megrendeléseit és kívánságait, pl. a legujabb magyar irodalom átnézetét illetőleg, melyre *Ph. Chasles* részére égető szüksége volt.

Ennek folytán május 2-iki levelében az írja: »Az ezer forintnyi tiszteletdíjt, valamint a többi Ön által elfogadott feltételek teljesítését újra biztosítom Önnek. Minthogy azonban Ön előtt viszonyaimat nem titkolom, várnunk kell, míg lehetséges lesz, Önnek ily összeget egyszerre és készpénzben kiutaltványozni; de legközelebb megtörténik. Van ugyan elég váltóm, mely ez összeget bőven fedezi, de csak 1864-ben és 1865-ben válnak esedékessé. A szerződést tekintse megkötöttnek; sziveskedjek formaszertű szerződést fogalmazni s azt velem átnézés s azután aláírás végett beküldeni.«

Öt héttel utóbb (június 6-ikán) említi, hogy néhány nap mulva remél 2000 frank értékű jó váltókat küldhetni, mintegy biztosítékul addig, míg készpénzt küldhetne, a mi azonban sokáig nem fog várakoztatni. Egyuttal újabb eszmével lep meg. »Értesítsen azonnal, vajjon ha itt kiadó könyvkereskedést nyitok, hajlandó-e Ön nyomban üzletvezető- és cégjegyzőként ide jönni, és minő díjazást igényelne? De úgy írjon, hogy levelét másoknak is bemutathassam.« Természetesen német nyelven, a melyen az egész levelezés folyt.

Hajlandónak nyilatkoztam (május 15-ikén) Párisba menni, de azután szüleimet látogattam meg Temesvárott, majd Pozsonyba utaztam s ott néhány hétig tifuszban feküdtem. Július 10-ikén sürgető levelet írt *Kertbeny*, ki azalatt csaknem két hónapig szembájban szenvedett. Arról értesít, hogy legközelebb küld pénzt, de addig is biztosítékul *Hanfstätngl Ervin* párisi fényképész 2000 frank értékű négy váltóját megküldi, mihely azt óhajtom.

Csak július 24-ikén válaszolhattam és kérhettem a váltók beküldését. De azokról mélységesen hallgatott *Kertbeny*, midőn szeptember 10-ikén válaszolván azzal állt elő, hogy ismét néhány hétig közel volt a megvakuláshoz, és hogy most annál erélyesebben kell a munkához látnunk. »Teljes lóerővel kell immár a nyomatáshoz látni, okvetlenül *kell* már kezdeni! Az előbbi századokra nézve művem annyira teljes, a mint az uttörő munkától egyáltalában várható. Részemről tehát a nyomtatást akár

holnap el lehetne kezdeni. De annál hézagossabb -- tartok tőle -- a jelen század 63 éve. Most tehát Ön álljon elé, küldje meg az Ön művéből az összes fordításokat magyarra és magyarból. A czédelákat gyorsan átnézem s a mi nekem megvan, vissza küldöm, s a többit itt tartom. Ezeket a czédelákat ellátom az Ön nevével s ezek képezik a vétel tárgyát köztünk, s illetve az Ön honoráriumbeli igényét, mely külön honoráriumot én fizetem, mivel ambízióm, hogy művem sokkal tökéletesebb legyen, mint azt kiadóm várhatja. A mellett egyéb propozícióm s a tiszteletdíjban való részeltetésére nézve tett ígéreteim teljes érvényben maradnak.«

A napokban, úgymond, az alapítandó könyvkereskedés ügyében is véglegesen fog határozni. De biz abból sem lett semmi. *Kertbeny* kénytelen volt Párist elhagyni. Október 17-ikén értesített Brüsszelből, hogy a hónap elején oda költözött, és hogy odavaló kiadó, *Flateau Emil*, fogja több művét kiadni, többi közt a Magyar Könyvészetet is, melynek első köteteért *Flateau* 3000 frankot, az egész 9 kötetért tehát 27,000 frankot fizet, »melynek felét becsületesen Önnek fogom juttatni.« A szerződés még formaszertűen nincsen megkötve; mihelyt ez meglesz, mi is kötünk külön szerződést, mert *Flateau* természetesen csak őt ismeri el szerződő félnek. Most tehát sürgősen küldjem, a mit ígértem. Ha az első kötet megjelent, visszamegy Párisba s újra előveszi a Librairie hongroise tervét, melyre nézve eddig az anyagi eszközök meg lesznek érve stb.

Ez a levél már nem ért Pesten. Ellentállhatlan vágyam támadt Németországot és a német könyvkereskedelmet alaposan megismerni és magamat szakmámban tökéletesíteni. Október elsején Lipcsébe, a könyvkereskedők Mekkájába utaztam s ott töltöttem két hónapot. Onnan megküldtem *Kertbenynek* (október 24-ikén) a kívánt adatokat és kifejeztem a fölötti csodálkozásomat, hogy folyvást pénzzel és tőkével kérédik s a végén annyia sincs, hogy levelelt bérmentesítse.

Ezért aztán hat havi hallgatással büntetett meg, 1864. május 3- és 24-iki levelében azonban elmondja, hogy szembaja megint néhányszor visszatért; hogy a könyvészetre újabb kiadót még nem keresett; hogy Kossuthoz nyílt levelet intézett, mely

miatt sok baja van; hogy a magyar menekültek életrajzát gyűjti össze stb. Végül pedig előadja pénzügyi helyzetét.

»Midőn 1860-ban Münchenből kiutasítottak, még 6000 frank készpénzem volt, míg további szerződésileg biztosított 10,000 frankom azáltal odaveszett. Az 1861. évben Genfben 5780 franknyi bevételtem volt. 1862-ben Genfben spekulációban 9000 frankot nyertem, mi miatt azonban *James Fazy* néhány hónap alatt perekkel stb. 6000 frankkal megkárosított. Párisba 1863. január hóban 10,000 frank készpénzzel és 10,000 franknyi váltókkal jöttem. Ebből elfizettem: régi adósságok törlesztésére 4000 fr., szegény anyámnak 1000 fr., *Szabónak*, *Thewrewnak* stb. könyvészeti adatokért 2000 frankot; szembajom pedig 4 hónap alatt 3000 frankomba és párisi existenciámba került. Mult évi október hóban Brüsszelbe hoztam 100 frank készpénzt és 10,000 franknyi váltókat, melyekre azonban csak 1280 frankot fizettek ki, míg a többit egy évre prolongálnom kellett. Ebből láthatja, hogy nem kérkedtem, ha tőkém folyósításáról szóltam.«

Végül kijelenti abbeli szándékát, hogy Kölnben, ahová még 1863 november havában mentem, meg fog látogatni. Ez elmaradt ugyan, de midőn őt *Xántus János* felkereste, rábirta azt, hogy Kölnben engem is meglátogasson.

A könyvészet kéziratával júniusban *Hinrichs* lipcei kiadót kínálta meg — eredménytelenül. Végre 1865 február 9-ikén örömmel írta, hogy legközelebb nem is álmodott novitással fog engem meglepni, t. i. a Magyar Könyvészet első füzetével, mely máris saját költségén Pesten nyomtatás alatt van. Tartalma: Magyar utazások könyvészetei 250 magyar, latin, német, hollandi, angol, francia, olasz, spanyol és szerb könyv czíme és külföldön utazott 600 magyar embernek rövid életrajzi adata. Nehány czím azonban hiányos, ezek kiegészítését kéri.

A kiegészítéseket, a mennyire lehetett, útnak indítottam; de az illető füzetet nem láttam soha. — igaz, más sem.

S ezzel megszakadt ebbeli összeköttetésünk. Csak 1874-ben közeledett ismét felém. Azalatt én mindinkább belemélyedtem az esztetikába és népköltészetbe, megírtam pályaműveimet »A balladáról« és »Az elegiáról«; és kibocsátottam a magyar népdalok fordítását, melyből *Kertbeny*nek is küldtem tisztelet-

példányt. A könyvészettel végkép felhagytam, felgyült anyagomat pedig utóbb *Petrik Géza* barátomnak adtam át.

Állhatatosabb volt *Kertbeny*. Berlinből, ahol sok évig tartózkodott, 1875-ben betegen a hazába visszatérve, idejét ezentúl úgyszólván egészen könyvészeti munkálkodással töltötte. 1876-ban újabb kísérletet tett arra nézve, hogy könyvészetét kiadja, még pedig következő czím alatt: »*A magyar nemzeti és nemzetközi irodalomnak könyvészete 1441—1876.* (Bibliographie ungarischer nationaler und internationaler Literatur.) s a következő beosztással, 12 füzetben, magyar szerkesztés mellett német jegyzetekkel:

1. *A magyar irodalom a világirodalomban.* A magyar művek idegen, önállóan megjelent fordításainak könyvészeti kimutatása. 300 szám.

2. *A világirodalom és Magyarország.* A Magyarországra vonatkozó idegennyelvű művek. 3000 szám.

3. *A világirodalom a magyar irodalomban.* A magyar fordítások idegen nyelvekből. 2000 szám.

4. *A magyar költészetnek könyvészete.* 1500 szám.

5. *A magyar drámai irodalomnak könyvészete.* 500 szám.

6. *A magyar regényirodalomnak könyvészete.* 1200 szám.

7. *A magyar történeti irodalomnak könyvészete.* 2000 szám.

8. *A magyar népismeret-irodalomnak könyvészete.* Földrajzi, statisztikai, ethnographiai stb. művek. 1500 szám.

9. *Bölcsészet, szépirodalom, művészet, nyelvészet.* 600 szám.

10. *A magyar jogtudomány-irodalomnak könyvészete.* 1000 szám.

11. *A magyar hittudományi irodalomnak könyvészete.* 2000 szám.

12. *A magyar vegyes irodalomnak könyvészete.* Gazdasági technológiai, gyógyászati, természettudományi, hadászati stb. művek. 1000 szám.

Ebből a munkából azonban csak az első füzet jelent meg Budapest, 1876-ban ily czímmel: »*A magyar irodalom a világirodalomban. Die ungarische Literatur in der Weltliteratur. Bibliografische Ausweise aller Übersetzungen aus dem Ungarischen in fremde Sprachen*« 8-r. 75 lap. 419 mű czíme, a szerzők, fordítók és kiadók rövid életrajzával. Folytatása elakadt.

De *Kertbeny*t ez a balsiker el nem csüggesztette. 1878-ban

ujabb tervvel foglalkozott, hogy gazdag jegyzeteit értékesíthesse. Ez alkalommal »*Magyarország irodalmának könyvészeti. életrajzi és irodalomtörténeti forrásai*«-t (Bibliographisch-biographisch und literaturgeschichtliche Quellen der Literaturen Ungarns innerhalb 424 Jahren) akarta közzétenni, még pedig a következő berendezés szerint:

I. Magyarország irodalmának statisztikája 424 év óta.

II. A magyar nemzeti irodalom története, latin, magyar, német és francia nyelven. Eddig 46 szám.

III. A magyar nemzeti irodalom életrajz-gyűjteményei latin, magyar és német nyelven. 31 szám.

IV. Magyar nemzeti irodalombeli monografiák, önéletírások, emlékbeszédek. 120 szám.

V. Magyar költők és költőnők. Életrajzi repertóriumok. 70 szám.

VI. Magyarország szláv irodalmi. Életrajzi és könyvészeti adatok. 31 szám.

VII. Magyarország német irodalma. Életrajzi és könyvészeti adatok. 11 szám.

VIII. Könyvészetek 1803—1878. 13 szám.

IX. Könyvkereskedői jegyzékek 1710—1878. 112 szám.

X. Könyvtárjegyzékek 1784—1878. 17 szám.

XI. A Korvinát tárgyaló művek. 10 szám.

XII. A nyomdászat története. 4 szám.

XIII. Folyóiratok, könyvészeti adatokkal. 81 szám.

XIV. Külföldi források Magyarország irodalmához és könyvészetéhez. 53. szám.

XV. Szakmabeli könyvészet: 1. M. T. Akadémia 5; 2. Balneologia 6; 3. Botanika 3; 4. Irodalmi levelezések 11; 5. Drámai irodalom 9; 6. Encyclopaediák 4; 7. Emigráns irodalom 47; 8. Finn-magyar 2; 9. Geologia 1; 10. Történeti irodalom 2; 11. Héber irodalomtörténet 1; 12. Olasz irodalomtörténet 2; 13. Klassikusok, hellen, római 4; 14. Külföldi modern classikusok 10; 15. Katholikus irodalomtörténet 5; 16. Természettudományi irodalom 1; 17. Gazdasági irodalom 11; 18. Pamphletirodalom 6; 19. Protestáns írók 3; 20. Jog- és államtudomány 7; 21. Külföldi iskolák látogatása 3; 22. Fordítások magyarból 1; 23. Nemzetgazdaság 1; 24. Zoologia 1; 25. Méhészeti irodalom 1.

XVI. Folyóiratok repertoriuma. Eddig 3 szám.

Ez a terv azonban halva született gyermek volt. Közvetlen eredménye, haszna annak az emlékiratnak sem volt, melyet *Kertbeny*, kézirat gyanánt nyomatva, ugyancsak 1878-ban *Trefort Ágost* közoktatásügyi miniszterhez benyújtott.¹ Ebben a többi közt nemcsak magyar, hanem magyarországi könyvészet szükséges, sőt fontos voltát fejtegetvén s a magyar könyvészeti állapotokat előadván, *országos könyvészeti központi iroda* szervezését ajánlja a miniszternek. Ezt az irodát végrehajtó hatalommal fel kellene ruházni arra nézve, hogy a hazában megjelent minden nyomtatványt okvetlenül kézhez kaphassa, viszont kötelességévé lenne teendő, hogy az új jelenségekről havonként kimutatást bocsásson közzé, még pedig két nyelven, azaz a szláv, oláh stb. könyvczímek magyar fordításával, s azoknak s a magyar könyvek czímének német vagy francia fordításával is, úgy hogy azokról az egész művelt világ tudomást szerezhessen, mely czélra a közlöny a külföldi kormányoknak, könyvtáraknak s egyes befolyásos férfiaknak ingyen megküldendő lenne.

A miniszter nem volt hajlandó ily hivatalt szervezni, alighanem úgy vélekedvén, hogy a legújabb, folyó könyvészetről egyelőre eléggé gondoskodva van a *Magyar Könyvszemle* megjelenése óta, mely mellé más könyvészeti közlöny is sorakozott. 1878-ban ugyanis a Magyar Könyvkereskedők Egyletét s annak közlönyeül a »*Corvina*« czímű lapot alapítottam meg, a mely lap eleinte havonként kétszer, utóbb háromszor jelenvén meg, számról-számra közölte az újabb hazai jelenségeket.

De ha *Trefort* miniszter könyvészeti központ szervezését nem helyeselte is, magyarországi könyvészet szükséges voltát maga is átlátta, s az erre vonatkozó tervet lelkesen felkarolta.

Kertbeny az érdem, hogy a miniszter figyelmét erre az ügyre irányította, s annak érdeklődését arra nézve lekötötte. Már 1876 jul. 6-án kifejtette a miniszter előtt az általános magyarországi könyvészetnek egyrészt gyakorlati és tudományos haladásunk érdekében levő szükségét, másrészt pedig politikai fontosságát, mivel, ha a magyar s a hazai társnépek szellemi termékeit áttekinthetőleg egymás mellé állítjuk, a magyar nemzet szellemi túlsúlya s a hegemoniára való jogosultsága fényesen ki

¹ Memorial an Se. Exc. Herrn August v. Trefort stb. Budapest, 1878. Nagy 8-r. 32 l.

fog derülni, még pedig a külföld előtt, melynek kedvéért a könyvczimek német fordítással és magyarázó jegyzetekkel ellátandók.

Ez tetszetős indokolás volt, és a miniszter késznek nyilatkozott ily irányú vállalat létrehozatalát lehetőleg előmozdítani. És gyorsan szeretvén intézkedni, alig két hét lefolyása után *Kertbenynek* évi tiszteletdíjt állapítván meg, őt — alighanem *Kertbeny* rábeszélésére, vagy tekintettel arra, hogy a magyar nyelvnek igen gyarló ismeretét árulta el előtte — megbízta, *nem a magyar* könyvészet összeállítására, hanem a Magyarországon megjelent és magyarországi vonatkozású *német* könyvek bibliographiájának szerkesztésével. Ez pedig nagy hiba volt épen az elérni kívánt czél szempontjából. Első feladat volt volna a magyar nyomtatványok felsorolását adni és csak azután a mellé állítani a német s egyéb nyelvű irodalmi termékeket. Így azonban magyarországi német könyvészzel a magyar kormány gazdagította a német bibliografiát és ellenségeink, kik a magyar könyvészetet nem ismerték, méltán mondhatták: ime mily szellemi tevékenységet fejtettek ki fajbelieink még oly országban is, a hol annyira el vannak nyomva.

De *Trefort* elrendelte a mű szerkesztését s az egyetemi nyomdában 1000 példányban kinyomatását. S így jelent meg »*A magyar nemzeti és nemzetközi irodalom könyvésze*« első köteteként: »Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok 1504—1600. Toldalék: a XV. és XVI. század 371 magyar nyomtatványa német kimutatásban, Szabó Károly eredetie (!) után. A vallás- és közoktatási magyar királyi miniszter engedélyével. Budapest, 1880.« Német czimlappal is: Bibliografie der ungarischen nationalen und internationalen Literatur. I. Band: Ungarn betreffende deutsche Erstlings-Drucke 1454—1600. Budapest, 8-r. CLXXXIV és 760 l. Ez a kötet 1428 német nyomtatvány czímét foglalta magában s a többi közt terjedelmes magyar-német bevezetéssel volt ellátva, a mely a nemzeti irodalom fejlődésének s az európai könyvészet történetének rövid foglalatja után tárgyalja a magyar könyvészet anyagát és tervét, újra bizonyítván, hogy magyar bibliografia nem lehet pusztán nemzeti irodalom felsorolása. Majd bemutatja a teljes magyar könyvészethez már létező előmunkálatokat s az eddig létező magyar könyvészeti munkákat részletesen méltatja, illetve bírálhatja. Végül »személyes

végszó«-ban jelen munka keletkezését adja elő s a közreműködőknek köszönetet mond. Függelékül adja Magyarország könyvészeti statisztikáját 424 év óta, mely szerint könyvészetileg fel van említve 26,866 magyar, 6240 latin, 7031 német és 1239 szláv, összesen 41,385 irodalmi termék, melyek számát *Kertbeny* hozzávetőleg 70,000-ben, sőt mindent összevéve 100,000-ben véli megállapítandónak.

Ezen kötet megjelenése után 1878 november 9-ikén *Trefort* meghagyta neki, hogy a négy kötetre tervezett műnek, — melynek II. kötete a XVII., III. kötete a XVIII. és IV. kötete a XIX. szádot volt felölendő — egyelőre IV. kötetét állítsa össze.

Ebbe *Kertbeny* bele is fogott, de a kötet megjelenését már meg nem érthette, 1882 január 23-ikán hunyván el. A munka folytatásával *Petrik Géza* bizatott meg, a ki a kötetet be is fejezte, mely a következő czím alatt jelent meg: »Magyarországi német könyvészet 1801—1860. A Magyarországbán megjelent s külföldön hazánkra vonatkozólag megjelent német nyomtatványok jegyzéke. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium megbizásából megkezdte *Kertbeny Károly*. Folytatta s tudományos szakmutatóval ellátta *Petrik Géza*.« Két rész. (Ungarns deutsche Bibliographie 1801—1860. Verzeichnisz der in Ungarn und Ungarn betreffend im Auslande erschienenen deutschen Drucke.) Budapest, 1886. 8-r. CCXI és 416; 657 l.

Ennek a megbizatásnak *Petrik Géza* oly derekasan felelt meg, hogy őt *Trefort* az 1712—1860-ig terjedő magyarországi könyvészet összeállításával is megbizta. A leglelkiismeretesebb könyvtári kutatások alapján megjelent a »Bibliographia Hungariae. Magyarország bibliografiája 1712—1860. Könyvészeti kimutatása a Magyarországbán s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak. Bevezetéssel *Szilágyi Sándortól*.« Budapest, 1888—1897. 4 vaskos kötet.

S ezzel, bár némi módosítással, megvalósult *Kertbeny* élete álma, ha nem is általa, de mindenesetre azon érdeklődés folytán, melyet *Trefort* miniszterben ő keltett fel.

Ennek kapcsán még csak azt kívánom megjegyezni, hogy az utóbbi munkának mintegy előre tervezett folytatásaként *Petrik Géza* összeállította a »Magyar Könyvészet 1860—1875. Jegyzéke az 1860—1875. években megjelent magyar könyvek-és folyóiratoknak«

czímű szakmutatóval ellátott művet, melyet (Budapesten, 1885. Nagy 8-r. 467 és CXLVII l.) a Magyar Könyvkereskedők Egylete adott ki, mint nemkülönb az annak folytatását képező és *Kiszlíngstein Sándor* által összeállított 1876—1885-ig terjedő Magyar Könyvészetet.

KÖZÉPISKOLÁINK KÖNYVTÁRAL.

MORVAY Győzötől.

(Második, befejező közlemény.)

101. Nagybecskereki tanítórend közs. főgimnáziuma. (Alapították 1846-ban.) *a) Tanári könyvtár.* 1876-ig atlaszokból, régi szótárokból, és a klasszikusok német fordításából állott. Évenként 200 frtot fordítanak gyarapítására. Állománya: Ön. szakm.: 295 m., 4236 db. — Tud. folyóirat: 168 m., 1088 db. — Vegyes: 2935 m., 3890 db. — Összesen: 3398 m., 9214 db. — (Az értesítő szerint: 2382 m., 2543 db., 1498 füzet.) — Értéke: 5991 frt 43 kr. — Számos régi XVII., XVIII. sz. kiadású könyve van. Rendezte: Zaka Gyula. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Alapították 1877. 8-ban. Szabó Ferencz nagybecskereki plébános 300 kötetet adományozott. Állománya: Tank.: 844 m. — Olv.: 148 db. — Összesen: 2325 db. — (Ért. szerint: 1381 m., 1848 db.) — Értéke: 2340 frt 20 kr. Rendezték: Edelmann Ottó, Morvay Győző. — A rendnek van becses házi könyvtára is. (Ertesítő a kegyes tanító-rend vezetése alatt álló nagybecskereki községi főgimnáziumról az 1894/5-iki tanév végén. Balássy József igazgatótól. Ebben: Herr Ödön, A gimnázium története 1846—1895. — Min. jel.)

102. Nagyenyedi ev. ref. főgimnázium. (Alapították 1662-ben.) *a) Tanári könyvtár.* 1856-ban és 1876-ban új termeket kapott. Gróf Mikó Imre klasszikusokból álló gazdag könyvtárával gyarapította. — Állománya: Theol. 3520 m., 4581 db. — Vegyes önálló szakm.: 12070 m., 17236 db. — Vegyes folyóirat. 321 m., 3261 db. — Vegyes füzet. 1477 m., 4938 db. — Összesen: 17398 m., 28016 db. — (Min. jel. szerint: Szakm.: 11833 m., 16878 db. — Folyóirat 319 m., 3230 db. — Vegyes: 1461 m., 4242 db. — Összesen: 13613 m., 24350 db.) — *b) Ifjúsági könyvtár.* Tank.: 32 m., Olv. 1632 db. — Összesen: 1714 db. — (A Bethlen kollégium legújabb története. Nagyenyed. — Min. jel.)

103. Nagykállói állami alreáliskola. (Alapították 1869-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 1762 m., 2859 db. — Tud. folyóirat: 255 m., 1500 db. — Vegyes: 456 m., 1788 db. — Összesen: 2473 m., 6147 db. — (Ért. szerint 3021 db.) — Értéke: 5986 frt 50 kr. — *b) Ifjúsági könyvtár.* Állománya: 1690 db. — (Ért. szerint: 1752 db.) — Értéke: 1566 frt 76 kr. — (A nagykállói m. kir. állami reáliskola története és XXVI-iki értesítője az 1895/6-iki tanévről. Közzéteszi Schurina István igazgató. — Min. jel.)

104. Nagykanizsai kegyes tanítórend főgimnáziuma. (Alapították 1765-ben.) *a) Tanári könyvtár.* Állománya: Ön. szakm.: 2127 m., 3236 db. — Tud. folyóirat: 215 m., 1052 db. — Vegyes: 408 m., 4503 db. — Összesen: 2750